

Üniversite Öğrencilerinde Dini Bireyselleşme: Karaman Örneği *

Öz: Üniversite öğrencileri toplumun en dinamik grubunu oluşturmaktadır. Toplumsal alandaki değişimleri ölçebilmek için üniversite öğrencileri kuvvetli bir örneklem işlevine sahiptir. Bu nedenle çalışmada toplumdaki dini bireyselleşme eğiliminin ne düzeyde olduğunu tespit etmek amacıyla üniversite öğrencilerine müracaat edilmiştir. Çalışmanın temel amacı üniversite öğrencilerindeki dini bireyselleşmeyi ölçmektir. Çalışmada nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve anket tekniği kullanılmıştır. Anket formunda yedili likert tipli dini bireyselleşme ölçeği kullanılmıştır. Anket soruları üniversite öğrencilerine sınıf içinde elektronik ağ üzerinden ulaştırılmıştır. Araştırmanın ana evreni Türkiye'deki üniversite öğrencileri, alt evreni ise Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi öğrencileridir. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde öğrenim gören 152 kız, 490 erkek olmak üzere 642 öğrenciye çalışmaya dahil edilmiştir. Anket sonuçları SPSS programına aktarılmış ve analizler yapılmıştır. Öğrencilerin dini bireyselleşme durumları cinsiyet, yaş, aile dindarlığı, kaldığı yer, lise mezuniyeti, fakülte ve özel dindarlık değişkenleri açısından incelenmiştir. Araştırma sonuçları alan yazında yapılmış çalışmalar ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin cinsiyet ve sosyo-ekonomik değişkeni açısından farklılık çıkmamıştır. Öğrencilerde yaşa, aile gelir durumuna, kaldığı yere, lise mezuniyetine, fakülte durumuna ve özel dindarlık algısına göre farklılaşmalar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dini Bireyselleşme, Dindarlık, Üniversite Gençliği.

Tahir
DAĞCI**

The Religious individualization in university students: Karaman Example

Abstract: University students constitute the most dynamic group in society. University students are a strong sample to measure social changes. For this reason, university students were used in this study to determine the level of religious individualization in society. Therefore, in the study, university students were approached to determine the level of individualization of religion in society. Quantitative research method was preferred, and survey technique was used in the study. In the questionnaire form, a seven-point Likert-type religious individualization scale was used. The survey questions were delivered to university students in the classroom via electronic network. The main population of the study is university students in Turkey and the sub-universe is the students of Karamanoğlu Mehmetbey University. A total of 642 students (152 female and 490 male) studying at Karamanoğlu Mehmetbey University were surveyed. The survey results were transferred to the spss program and analyzed. The individual religiosity of the students was analyzed in terms of gender, age, family religiosity, place of residence, high school graduation, faculty and subjective religiosity variables. The results of the research were evaluated with the studies involved in the literature. As a result of the research, there was no difference in terms of gender and socio-economic variables. Differences were found in terms of age, family income, place of residence, high school graduation, faculty status and subjective perception of religiosity.

Keywords: Sociology of Religion, Religious Individualization, Religiosity, University Youth.

* Araştırmanın etik izni, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığının 17.05.2022 tarihli 04-2022/75 sayılı kararıyla alınmıştır.

** Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Birey ve Toplum Sorunları Anabilim Dalı, Karaman, Türkiye. E-posta: tahirdagci@kmu.edu.tr; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5520-5164>.

Giriş

Toplumları oluşturan ve düşünsel, duygusal, iradeyle ilgili nitelikleri toplum içinde belirlenen insanların her birine birey denmektedir. Bireysellik, bir kişiyi benzerlerinden ayıran özelliklerin bütününe, bireyselleşmek ise bireye özgü bir duruma gelmek demektir.¹ Sosyolojik anlamda bireyselleşme “kendi kendine yeten, kendisini yönlendirebilen rasyonel bireyi, toplum ve devlet karşısında ön plana çıkartan, tüm toplumsal oluşumların temel ve en yüksek amacının bireyin haklarını korumak, bağımsızlığını güvence altına almak olduğunu savunan bir anlayışı ifade etmektedir.”²

Günümüzde birey hakkında tek yönlü yapılan tanımlamalar yetersiz kalmaktadır. Bireyleri gelenek, modern ve post modern süreçleri dikkate alarak tanımlamak gerekmektedir. Bu süreçler yoğunluk farkı olmakla birlikte benzer çevredeki bireylerde farklı tezahür edebilmektedir. Yalnızca günümüz gerçekliğini dizayn eden modern yaşam tarzının bile birbirinden çok farklı formları oluşmuştur. Modern formlar, güçlü, baştan çıkarıcı ve akışkan yaşam tarzını temsil etmektedir.³ Öte yandan modernliğin içinden türeyen post modern yaşam tarzı gelenekle karşıtlık üzerinden değil, uyum üzerinden ilişki biçimi geliştirmiştir. Post modern yaşam, bireylere gelenek ve modern formların desenlerini taşıyabilme imkânı vermektedir.

Geleneksel formların ağır bastığı toplumlarda bireyleri kontrol eden en önemli araç dindir. Modernleşme süreci ile dinin kurumsal denetimi zayıflamıştır. Modern toplum, bireyleri bir arada tutan ve onlara “anlam” sağlayan kurumsal yapıdan uzaklaştırmıştır. Modern toplumda bireyler “anlam”, “gerçek”, “özgürlük” gibi kavramları başka yerlerde aramaya başlamış, dolayısıyla dinî normların geçerliliği görecelileşmiştir.⁴

Geleneksel toplum ile modern toplumun unsurlarını bir arada barındıran ülkemizde bu birlikteliğin önemli gösterge alanlarından birisini din oluşturmaktadır. Toplumsal alanda din başat unsur olarak varlığını sürdürürken modernliğin getirdiği yaşam biçimi de olabildiğince talep edilmektedir. 2023 yılı Mart ayında yayınlanan araştırmaya göre Türkiye’de kendini “inançlı” görenler toplumun %94.3’ünü oluşturmaktadır.⁵ Bu sonuca

¹ Güncel Türkçe Sözlük, “Bireysellik” (erişim 02 Ekim 2023).

² Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 55.

³ Ethem Yıldız, “Kimliğin Bilişsel Sosyolojik İncelenmesi: Bireycilikten Bireyselleşmeye, Gecikmiş Modernitede ‘Yeni Kimlik Kriz Alanı’ Olarak Siber Uzay Kimlik Platformları”, *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (2022), 88.

⁴ Mehmet Süheyl Ünal, “Dinsel Bireycilik: Tehdit mi, Fırsat mı?”, *Dini Araştırmalar* 13/37 (2010), 10.

⁵ Zübeyir Nişancı, *Sayılarla Türkiye’de İnanç ve Dindarlık* (İstanbul: International Institute of Islamic Thought & Mahya Yayıncılık, 2023).

göre ülkemiz insanı bir taraftan modern düşüncenin üretim alanlarından faydalanırken diğer taraftan inancını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Fakat insanlar inanç düzeyinde kendini Müslüman olarak tanımlamakla birlikte dini eylemsellik bakımından post modern görünüm ve dijital toplumsallıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle toplumda kurumsal din anlayışından bireysel dine doğru bir eğilim gözlenmektedir. Bu durum toplumda rasyonel din anlayışı ve deizm konusunun öne çıkmasında görülebilmektedir.

Birey ve toplum ekseninde değişim, dönüşüm ve eğilimlerin en bariz görüldüğü alanlardan birisi üniversite öğrencileridir. Çünkü üniversite öğrencilerinde değişimin yansımaları diğer toplumsal alanlardan farklı olarak daha hızlı gerçekleşmektedir. Bu bağlamda çalışmada üniversite öğrencilerindeki dini bireyselleşme eğiliminin ne düzeyde olduğunu tespit etmek amaçlanmıştır. Karaman özelinde bu amaca ulaşmak için anket yöntemiyle dindarlık ile bireyselleşme ilişkisi incelenmiştir.

1. Yöntem

Dini bireyselleşme üzerine yapılan bu araştırmada nicel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve anket tekniğiyle veriler toplanmıştır. Anket soruları web erişimli *googleform* aracılığıyla öğrencilerin mobil telefonuna eşanlı olarak sınıf içinde ulaştırılmıştır. Anketin geçerlik ve güvenilirliğini artırmak amacıyla anket yönergesi sınıf içinde öğrencilere yüz yüze açıklanmıştır. Öğrenciler gönüllülük esasına göre anketi doldurmaya teşvik edilmiş ve öğrencilerden bir kısmı ankete katılmamıştır. Bu nedenle araştırma verileri rastgele örnekleme yöntemiyle toplanmıştır.

Araştırmaya 677 öğrenci katılmış, anket formundaki soruları eksik doldurduğu için 35 kişi veri setinden çıkartılmıştır. 152 kız, 490 erkek olmak üzere 642 öğrenci araştırmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın genel evreni Türkiye’de öğrenim gören Üniversite öğrencileri, alt evreni ise Karaman ilinde öğrenim gören Üniversite öğrencileridir. Çalışmanın örneklemini Karamanoğlu Mehmetbey üniversitesinde öğrenim gören Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler, İslami İlimler, Sağlık Bilimleri, Mühendislik, Fen, Spor Bilimleri ve Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada cevap aradığımız sorular arasında yani hipotezler arasında sınıf düzeyi bulunmamaktadır. O nedenle çalışmada sınıf bazlı değerlendirmeye ihtiyaç duyulmamıştır. Öğrencilerden elde edilen veriler aracılığıyla konu ile ilgili yapılan başka bilimsel çalışmalar eşliğinde betimsel analizler yapılmıştır.

Anket formunda Parker ve Akçalı tarafından geliştirilen *Dini Bireyselleşme* ölçeğindeki sorular kullanılmıştır. 12 soru bulunan ölçekte yedili likert (1= kesinlikle katılmıyorum- 7= kesinlikle katılıyorum) tipi cevap kategorisi

bulunmaktadır.⁶ Anket uygulanmadan önce ölçek sahiplerinden izin talep edilmiş, ölçek sahipleri e-posta aracılığıyla ölçek kullanım izni vermişlerdir.

Karaman'da eğitim alan üniversite öğrencilerine uyguladığımız dinin bireyselleşmesi ölçeğinde on iki soru bulunmaktadır. Din bireyselleşme ölçeği Skewnes (çarpıklık) ve kurtosis (basıklık) değerleri +1 ve -1 arasında yer aldığı için normal dağılmıştır (,011 ve ,036). Skewnes (çarpıklık) değeri örneklem verilerinin dağılımındaki asimetriklik olarak tanımlanır. Çarpıklık katsayısı bir dağılımda normal dağılımdan uzaklaşmanın derecesini verir. Kurtosis (basıklık) değeri ise bir dağılımın sivriliğinin ya da basıklığının ölçüsünü verir.⁷ Bu nedenle analizlerde parametrik testler tercih edilmiştir.

İki aritmetik ortalama arasındaki farkın istatistiki yönden anlamlı olup olmadığı t-testi ile belirlenirken ikiden fazla grup ortalamaları arasındaki farkın istatistiki yönden anlamlılığı (ANOVA) varyans analizi ile belirlenir.⁸ Dini bireyselleşme ölçeği verilerinin normal dağıldığı görülmüş, verileri analiz ederken bağımsız gruplar için t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır.

Bir ölçeğin iç tutarlılık güvenirliği Cronbach alfa katsayısı ile belirlenir.⁹ Dini bireyselleşme ölçeğinin iç tutarlılık güvenirliği için hesaplanan Cronbach alfa katsayısının 0,544 olduğu tespit edilmiştir. Araştırma verilerini içeren tablolarda dini bireyselleşme ölçeğine göre katılımcıların aldıkları puan ortalamaları verilmiştir.

Araştırma için Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etik Kurulu'ndan 17.05.2022 tarihli ve 74-77 sayılı kararla etik izin, 13.06.2022 tarihli ve E-36321956-044-74047 sayılı yazı ile kurum izni alınmıştır.

2. Bireyselleşme ve Din

Günümüzde kutsala yönelişle ilgili en önemli husus modernliğin bireyi ön plana çıkarmasıdır. Modernlikle ilgili tanımlamalarda en önde gelen kavram "birey olmak"tır.¹⁰ Üyelerine bireyler olarak rol vermek modern toplumun ayırıcı özelliğidir. Bauman'a göre modern toplum, bireylerin "toplum" denilen

⁶ K. Oya Paker - Selda İçin Akçalı, "Dinin Bireyselleşmesi: Üniversite Gençliği ile Bir Ölçek Çalışması", *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 11/4 (2012), 1440-159.

⁷ Şener Büyükköztürk vd., *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve lisrel uygulamaları* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2021).

⁸ Hasan Tutar, - Ahmet Tuncay Erdem, *Örnekleriyle bilimsel araştırma yöntemleri ve SPSS uygulamaları* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022), 357.

⁹ Tutar, - Erdem, *Örnekleriyle bilimsel araştırma yöntemleri ve SPSS uygulamaları*, 488.

¹⁰ Mustafa Arslan, "Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 12/2 (01 Temmuz 2015), 60.

karşılıklı karmaşıklıklar ağının her gün yeniden biçimlenmesinden ibâret olan etkinlikleri kadar “bireyselleşme” etkinliğinde de var olur. Bireyselleşme yüz yıl önceki anlamından, insanların cemaatçi bağımlılık, gözetleme ve pekiştirmeden oluşan sıkıca bağlanmış ağından farklı bir anlam taşımaktadır.¹¹

Bireyselleşme, sanayi toplumunun yaşam biçimlerinin çöküşü ve kişilerin kendi yaşam öykülerini bizzat kendilerinin üretmeleridir. Bireyselleşme normal yaşam öyküsünü, seçmeli yaşam öyküsü haline getirmedir. Yani “yaşam öykünü, kendin yap yaşam öyküsü” halidir. Bu noktada bireyler kurumlara değil, kurumlar bireylere bağlıdır.¹²

Simmel, bireyselliği kişinin içinde bulunduğu çevre ile açıklamaktadır. Büyük çevre bireysel özgürlüğü teşvik eder, küçük olanı kısıtlar. Bireyi kuşatan çevre ne derece genişlerse genelde varlık ve eylemdeki bireysellik de o derece artar. Simmel’e göre, bir toplumsal çevre içinde, bir birey olarak onun diğer üyelerinden elle tutulur biçimde ayrılarak yaşarız ama aynı zamanda bu çevrenin bir üyesi olarak ona ait olmayan her şeyden ayrı durarak da yaşarız.¹³

Gelenek yönelimli toplumlarda birey, kararları üzerinde sınırsız bir yetkiye sahip değildir. Modern dönemi imleyen içe-dönük toplumsal karakterde ise birey, bağımsız bir şekilde karar vermesi istenendir. Bu toplum ve birey tipi, Rönesans ve Reform’un ürünüdür.¹⁴ Modern sanayileşmiş toplumlarda eski düzen geçerli değildir. Çünkü sanayi toplumunun ana temeli sürekli değişme ve yenileşmedir. Sürekli değişme üzerine inşa edilen bir düzenin bireyleri de sabit değil hareketlidir.¹⁵

Modern teknolojinin eşlik ettiği kültürde toplumun maddi etkinlikleri ve manevi etkinlikleri birbirinden gittikçe ayrılır. Örneğin geleneksel Türk kültüründe ticaret yapmak, dini hayat içinde anlamlı bir yere sahip faaliyet iken, bugün ticari hayat tamamen iktisadi ilkelere göre işleyen dünyevi bir iş haline gelmiştir.¹⁶

Post modern dönemin bireyi ise rahat ve esnektir, hislere ve duygulara, içselleştirmeye ve ‘kendin ol’ tutumuna yönelmiştir. Fanteziye, mizaha, arzu kültürüne ve anında tatmine eğilimlidir. Geçici olanı kalıcı olana tercih ederek, ‘yaşa ve yaşat’ tavrıyla yetinir. Post modern birey geleneğe, antik olana,

¹¹ Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), 61.

¹² Ulrich Beck, *Siyasallığın İcadı*, çev. Nihat Ünler (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 152.

¹³ George Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2015), 248.

¹⁴ Ejder Ulutaş - Ahmet Gökçen, “Toplum Tipleri ve Yalnızlık Halleri”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 10/17 (31 Mart 2019), 1818.

¹⁵ Elisabeth Özdalga, “Türkiye’de İslâmi Uyanış ve Radikalleşme Üzerine”, *İslâmi Araştırmalar* 4/1 (1990), 58.

¹⁶ Mehmet Akgül, “Dijitalleşme ve Din”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (2017), 197.

egzotik olana, kutsal olana, alışılmadık olana ve genel ya da evrensel olandan ziyade yerel olanın yerine hayranlık duyar. Post modern bireyler kendi yaşamları, kendi kişisel tatminleri ve kendi tanıtımları ile ilgilenirler. Evlilik, aile, kilise ve ulus gibi eski bağlılıklar ve modern aidiyetlerle daha az ilgilidirler.¹⁷

Post modern birey yoğunlaşmak yerine dağılmayı, dikkatlice organize olmak yerine prova edilmemiş olanı tercih eder. Evrenselci iddialara ya da ideolojik tutarlılığa ihtiyaç duymaksızın seçim, özgür ifade, bireysel katılım, özel özerklik ve kişisel özgürlüğü vurgular.¹⁸

Günümüzde söz konusu edilen bireysel din, kişinin deruni bir gerçekleştirimi ve mesela bir manevi-mistik tecrübesi değil kişinin kendi dinini belli paradigmalarda çerçevesinde kurgulayabilme hakkıdır. Günümüz insanının büyük bir kısmı din konusunda bilinmesi gerekli zorunlu dini bilgiler demek olan asgari ilmiyal bilgilere sahip bulunmadan dini aklınca en üst noktadan kurgulamaya çalışmaktadır.¹⁹ Din hakkında yapılan tartışmalarda “bana göre”, “bence” ile başlayan tahkim cümlelerinin sıklığı bu duruma işaret etmektedir.

3. Dindarlık

İnsanın bireysel ve toplumsal düzlemde davranış ve tutumlarını belirleyen, etkileyen ve dönüştüren en önemli kurumlardan birisi dindir. Günümüzde yoğun dünyevileşme ve laikleşme aşamalarına rağmen insanlar, kendi kimliklerini tanımlarken dini, temel referans alanı olarak görmeye devam etmektedir. Türkiye ölçeğinde Batı'nın modern değerleri karşısında gelenek ve din tasfiye edilmemiş fakat modernlikle uyumlu yeni temsiller kazanarak değer alanları olarak korunmuştur.²⁰ Fakat modern zamanlarda din, giderek kişisel bir olgu haline gelmeye başlamıştır. Zamanımızda modern olmak, tarihsel gelenek ve dışsal otoriteler karşısında bir özerklik talebine karşılık gelmektedir. Bu hem bireysel düzeyde hem de toplumsal düzeyde özerklik talebidir. Bireyler kendi yaşadığı veya yaşamak istediği dünyayı kendisi yaratmak ve şekillendirmek istemektedir. Dolayısıyla modern bireylerde din, gelenek ve otoritelerden kurtulma çabası vardır.²¹

¹⁷ Pauline Marie Rosenau, *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*, çev. Tuncay Birkan (Ankara: Bilim ve Sanat yayınları, 1998), 54.

¹⁸ Rosenau, *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*, 54.

¹⁹ Mustafa Aydın, *Gelenek ve Modernite Arasında İslam Yorumları: Tartışmalı İlmî Toplantı, 06-07 Mayıs 2016: Konevî Kültür Merkezi Meram/Konya*, ed. Murat Ak - Hasan Cansız (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016), 213.

²⁰ K. Oya Pakar, “Bireyselleşme Ekseninde Farklılaşan Dini Temsillerimiz”, *Eskiye* 19 (2010), 117.

²¹ Abdullah Alperen, “Türkiye’de Kimlik Arayışları ve İslam”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2008), 70.

Günümüzde din ve dinsel kurumlar, eskisi gibi tekelci konumda değildir ve bireyin önünde dinsel çeşitlilik bulunmaktadır. Nitekim bireyler, oldukça “farklı” dinsel görüşlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Modern zamanlarda birey için artık din, şüphe götürmez nesnel bir geçeklik değil, barındırdığı çeşitlilik içerisinde “seçim yapılabilen bir olgu” haline dönüşmüştür. Dolayısıyla modern dönemde, geleneksel dinlerden “farklı kutsallıklara” yönelişin “yolu” açılmış olmaktadır.²² Yeni dini hareketler, yeni çağ inanışları, dini çoğulculuk gibi başlıklar bu konu ile ilişkilidir.

Toplumsal alanda yaşanan makro değişim ve dönüşümler, sosyal ve ekonomik bakımdan hayat standartlarında gerçekleşen mikro değişimler dini algılayışın tutum ve davranışların farklılaşmasına neden olmaktadır.²³ Ulaşım araçlarının ve imkanlarının modernleşmesi inanç ve ibadet ile ilgili tutum ve davranışlarda da etkili olmaktadır.²⁴ Çünkü iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, her çeşit bilgi türüne dünya çapında ulaşılabilme imkanı hazırlayarak, bireyler arasında yeni bir sosyal ilişki ağının gelişmesine, dolayısıyla yeni bir sosyal değerler alanının oluşumuna kapı aralamıştır.²⁵ Bu noktada günümüzde inanç ve dini yaşam formlarında değişimi tetikleyen en önemli araçların başında dijital medya araçları gelmektedir. Dolayısıyla dini düşünce, değerler ve pratikler bağlamında farklı dindarlık biçimleri ortaya çıkmıştır. Günümüzde farklı toplumsal katmanlarda akılcı, modern, post-modern, selefi vb. din anlayışları gibi farklı dindarlık biçimlerinin tezahür etmesi esasında dindeki bireyselleşme eğilimlerini imlemektedir.

Ülkemizdeki dini yaşayışa veya dindarlığa etki eden farklı parametreler ve farklı değişkenlere göre farklı dindarlık tipolojileri geliştirilmiştir: Ocak’a göre dindarlık kategorileri Türk toplumu örneğinde üç ana eğilimle kategorize edilmektedir. Bu kategorileri rasyonel-entelektüel öğelerin egemen olduğu medrese (kitabi) dindarlık, tasavvufi yaşantının öne çıktığı tekke dindarlığı ve bu ikisi arasında kalan geleneksel halk dindarlığı oluşturmaktadır.²⁶ Günay’ın yaptığı dindarlık tipolojisinde geleneksel halk dindarlığı, seçkin dindarlık, laik dindarlık ve tranzisyonel dindarlık kategorileri yer almıştır.²⁷ Yapıcı’nın çalışmasında dindarlık şekilleri; liberal dindarlar, muhafazakâr dindarlar, dogmatik dindarlar ve fanatik dindarlar olarak tasnif edilmiştir.²⁸ Taş’ın yaptığı dindarlık tiplemesinde; geleneksel/ilmihalci dindarlık, modernist/hümanist

²² Arslan, “Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar”, 61-62.

²³ Yakup Çoştu, “Din Sosyolojisi El Kitabı”, *Toplumsallaşma ve Din*, ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 382.

²⁴ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 606.

²⁵ Akgül, “Dijitalleşme ve Din”, 193.

²⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 51-54.

²⁷ Ünver Günay, *Erzurum Kenti ve Çevresinde Dini Hayat* (Erzurum: Erzurum kitaplığı, 1999), 260.

²⁸ Asım Yapıcı, “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2002), 75-117.

dindarlık ve popüler/hurafeci dindarlık tipleri yer almıştır.²⁹ Okumuş; dindarlığı gösterişçi dindarlık ve samimi dindarlık olarak ikiye ayırmıştır.³⁰ Dindarlık hakkında yapılan bu tiplene ve kategorilendirmeler Türkiye’de dinin, toplum katmanlarına etki boyutunu göstermesi nedeniyle önemlidir. Diğer taraftan dindarlık sınıflandırmalarındaki çeşitlilik Türk tipi dindarlığın inanç ve pratik boyutundaki uzanımlarına da işaret etmektedir.

4. Alan Yazın

Din ve bireyselleşme ile ilgili alan yazında farklı zamanlarda yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar farklı ana bilim dallarında, inanç ve dindarlığın farklı boyutlarını incelemiştir. Yapılan çalışmaların alt maddelerinde konumuzla ilgili veriler bulunmaktadır. Araştırma konusu ile ilgili olarak yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır:

Paker ve Akçalı, dinde bireyselleşmeyle ilgili bir ölçek çalışması gerçekleştirmiştir. Ege Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Gaziantep Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan ölçek çalışmasında dinin bireyselleşmesinde en yüksek puan Atatürkçü/Kemalist/Cumhuriyetçi grupta yer alırken, en düşük puan Muhafazakâr ve Muhafazakâr-Milliyetçi grupta yer almıştır.³¹

Arslan, Türk insanındaki popüler dindarlık ve normatif dindarlığını boyutlarını bazı değişkenlere göre incelemiş, çalışma sonucunda Türk insanının popüler dindarlığı, normatif dindarlıklarından oldukça güçlü olduğu saptanmıştır.³²

Şahin, Selçuk Üniversitesi öğrencilerinde dini hayat ve dindarlığın boyutlarını ve öğrenim alanlarındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonucunda dindarlıkla öğrenim alanı, ailenin dinarlık düzeyi, sosyal çevre, bilgi boyutu ile yaş arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır.³³

Yıldız 1998 yılında İzmir dokuz Eylül Üniversitesinde öğrenciler arasında yaptığı araştırmada bağımsız değişkenlere göre ölüm kaygısını incelemiştir.³⁴

²⁹ Kemalettin Taş, “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2010), 53.

³⁰ Ejder Okumuş, “Gösterişçi Dindarlık”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (2006), 17-35.

³¹ Paker - Akçalı, “Dinin Bireyselleşmesi: Üniversite Gençliği ile Bir Ölçek Çalışması”.

³² Mustafa Arslan, “Dinsel Boyutluluğun Sosyolojik Bağlamı: Faktör Analitik Bir Çalışma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* II 4 (2002).

³³ Adem Şahin, *İlahiyat Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi., 1999).

³⁴ Murat Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998).

Bayhan, 2002 yılında yaptığı çalışmada anket verileri ile betimsel analizler gerçekleştirmiştir. Araştırmada üniversite gençliğinin sosyal, demografik, ekonomik, kültürel ve psikolojik durumu araştırılmıştır.³⁵

Çapcıoğlu (2009), modernleşme sürecinde üniversite gençliğinin sosyo-politik tutumlarında ortaya çıkan başlıca farklılaşmaları incelemiştir. Çalışmada modernleşme, gelenek, muhafazakarlık ve demokrasi bağlamında katılımcıların muhafazakâr ve demokratik dini tutumlarını çeşitli değişkenler açısından belirlemeye çalışmıştır. Üniversite öğrencileri hızlı sosyo-kültürel değişim sürecinden çeşitli düzeylerde etkilendiği ve yoğunluğu farklı olmakla birlikte öğrencilerde farklılaşmanın yaşandığı saptanmıştır.³⁶

Ulu, üniversite gençliğinin dindarlık algılarını, yönelimlerini ve düzeylerini psikolojik bakış açısıyla tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmada dindarlık ve maneviyatın çok düzeyli yapılar olduğu, dindarlık ve maneviyatın bireyler ve gruplar açısından zamanla gelişebileceği ve değişebileceği sonucuna ulaşılmıştır.³⁷

Çavuşoğlu ve Bayram, Bülent Ecevit Üniversitesi öğrencileri üzerinde dindarlık ile siyasal katılma ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda içsel dindarlık, dışsal dindarlık ile siyasal katılım arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Çalışmaya göre öğrencilerin içsel dindarlık düzeyi siyasal katılım düzeyini etkilemezken; dışsal dindarlık düzeyi siyasal katılım düzeyini azaltmaktadır.³⁸

Kaygusuz (2019), Mevlevî dinî grubunu etnografik bir teknikle incelemiş, modernleşme süreciyle birlikte Mevlevîliğin yaşadığı değişimi bireyselleşme ve çoğulculuk olguları karşısında ele almıştır. Çalışma sonucunda, Mevlevî dinî grubunun sanayileşme, sekülerleşme ve çoğulculuk süreçlerinden etkilenecek kurumsallıktan bireyselleşmeye doğru evrildiği saptanmıştır.³⁹

Gashi, Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile diğer Fakültelerde okuyan öğrencilerin intihara bakışı ve bireysel dindarlık yönelimlerini araştırmıştır.⁴⁰

³⁵ Vehbi Bayhan, *Genç Kimliği-Üniversite Gençliğinin Sosyolojik Profili (İnönü Üniversitesi Uygulaması)* (Malatya: İnönü Üniversitesi Basımevi, 2002).

³⁶ İhsan Çapcıoğlu, "Sosyo-Politik Tutumlar ve Dindarlık: İlahiyat Fakülteleri Örneğinde Bir Alan Araştırması", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2009), 143-180.

³⁷ Mustafa Ulu, *Dindarlığın Tanımı, Boyutları ve Ölçülmesi Üzerine Psikolojik Bir Araştırma -Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Örneği-* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

³⁸ Hüseyin Çavuşoğlu - Tuğçe Bayram, "Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık İle Siyasal Katılma İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/49 (2017), 79-94.

³⁹ İbrahim Kaygusuz, *Bir Dinî Grup Olarak Mevlevîler (Sosyolojik Bir Araştırma: Konya Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

⁴⁰ Feim Gashi, "İntihara Bakış ve Bireysel Dindarlık Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İlahiyat Dışındaki Bölümlerde Okuyan Öğrenci Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2018), 17-45.

Ağçoban, Fen Edebiyat ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde dinin bireyselleşmesi konusunu incelediği çalışmada Fen Edebiyat öğrencilerinin postmodernist bireyselleşme eğiliminde oldukları, İlahiyat öğrencilerinin ise geleneksel ile Modern Selefi kategorisi arasında konumlandıklarını tespit etmiştir. Çalışma sonucunda, alınan formel dini eğitimin dinde bireyselleşme üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.⁴¹ Ağçoban; dini bireyselleşmeyi “*Bireyselleşme nasıl ortaya çıkar*” sorusuyla irdelemiş ve üç tür bireyselleşme tipi ortaya koymuştur: bunlar modern selefi bireyselleşmesi, modernist bireyselleşme ve postmodernist bireyselleşmedir.⁴²

Yukarıda görüldüğü gibi son yıllarda alan yazında yapılan çalışmaların alt bölümlerinde bireylerin dindarlık ve bireyselleşme eğilimleri ile ilgili başlıklar araştırılmıştır. Bu çalışmaların birçoğunun örnekleminde üniversite öğrencileri, bazılarında da farklı yaşlardaki kişiler bulunmaktadır. Çalışmaların içeriğinde bireyselleşme ve dindarlığa ilişkin bulgular incelenmiş ve konumuzla bağlantısı olan maddeler çalışmanın ilgili kısımlarında tartışılmıştır.

Toplumsal değişim konusu tek yönlü ve tek biçimli konu olmadığı için farklı bilim dallarında, farklı değişkenlere göre araştırılmaya devam edilmektedir. Tarihi süreç içerisinde zamanın ve şartların değişmesi bireylerin de değişmesini beraberinde getirmektedir. Elinizdeki çalışmada günümüz bireylerindeki dindarlık ve dini bireyselleşme eğilimi incelenmektedir. Bu noktada araştırma verileri ve yapılan tespitler dindarlık ve bireyselleşme alan yazınına bir katkı olarak görülebilir.

5. Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın bulgular bölümünde dini bireyselleşme ölçeğinden elde edilen veriler yaş, cinsiyet, gelir durumu, aile dindarlığı, kaldığı mekân, lise mezuniyet türü, öğrenim gördüğü fakülte ev öznel dindarlık algısı değişkenine göre analiz edilmiştir. Metnin akışında öncelikle tablolar verilmiş, tablolar altında yapılan başka çalışmalar ile bulgular tartışılmıştır.

5. 1. Dini Bireyselleşme ve Cinsiyet Arasındaki İlişki

Tablo 1: Cinsiyet Değişkenine Göre Dini Bireyselleşme Ölçeği T-Testi Sonuçları

⁴¹ Siddık Ağçoban, *Üniversite Gençliğinde Dini Bireyselleşme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

⁴² Siddık Ağçoban, “‘İslam’da Bireyselleşme’nin Teorisini Yazmak ne Kadar Mümkün?”, *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 5 (14 Nisan 2020), 138-139.

ve Puan Ortalamaları

Değişken	N	puan ort.	sd	t	p	
Cinsiyet	Kız	152	28,60	5,56	,372	,488**
	Erkek	490	28,41	5,35		

**p>,05

Tablo 1'e göre araştırmada cinsiyet açısından grupların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır ($t=0,372$; $p>,05$). Fakat kızların dini bireyselleşme düzeyi ortalaması (Ort.: 28,60) erkeklerin dini bireyselleşme düzeyinden (Ort.: 28,41) az miktarda yüksek çıkmıştır.

Tablo 1'deki bulguya benzer şekilde Bayhan'ın araştırmasında üniversite öğrencilerinde cinsiyete göre dindarlık maddesinde önemli bir farklılık görülmemiştir.⁴³ Aynı şekilde Çoştı'nun 14 yaş üstü genç/ergen ve yetişkin bireylerle yaptığı çalışmada kadınlar ile erkekler arasında dînî tutum puan ortalamaları açısından önemli bir farklılık ortaya çıkmamıştır.⁴⁴ Seyhan'ın araştırmasında cinsiyet değişkeni açısından inanç tarzları arasında herhangi bir farklılık ortaya çıkmamıştır.⁴⁵ Gashi'nin araştırmasında erkek ve kız öğrencilerin bireysel dindarlık bakımından benzer özelliklere sahip oldukları ortaya çıkmıştır.⁴⁶

Cinsiyet değişkeni ile dindarlık eğilimi arasında farklılığın olmadığı çalışmalar olmakla birlikte ölçek puanlarında farklılık ortaya çıkan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar araştırma tarih sıralamasına göre şu şekildedir: Yıldız'ın araştırmasında üniversite öğrencileri arasında erkeklerin dindarlık puanı kızların dindarlık puanından daha yüksek çıkmıştır.⁴⁷ Şahin'in araştırmasında öğrencilerin yaş gruplarında davranış boyutunda farklılaşmaların anlamlı olmadığı, fakat bilgi boyutunda farklılaşmaların olduğu tespit edilmiştir.⁴⁸ Arslan'ın araştırmasında "Popüler dindarlık ve cinsiyet" ilişkisinde, kadın ve erkek grupları arasında kadınların lehine yüksek

⁴³ Bayhan, *Genç Kimliği-Üniversite Gençliğinin Sosyolojik Profili (İnönü Üniversitesi Uygulaması)*, 112.

⁴⁴ Yakup Çoştı, *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler* (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2009), 141.

⁴⁵ Beyazıt Yaşar Seyhan, *Üniversite Öğrencilerinde İnanç Tarzları, Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 153.

⁴⁶ Gashi, "İntihara Bakış ve Bireysel Dindarlık Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İlahiyat Dışındaki Bölümlerde Okuyan Öğrenci Örneği)", 28.

⁴⁷ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma.*, 76.

⁴⁸ Şahin, *İlahiyat Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma.*

bir farklılık ortaya çıkmıştır.⁴⁹ Kardeşahin'in çalışmasında dinin teorik anlatımına yönelik tutumlar cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmış, kadınların, dinin teorik anlatımına yönelik tutumları, erkeklerinkine göre daha yüksek çıkmıştır.⁵⁰ Koç'un Erzurum'da yaptığı araştırmada erkeklerin iç güdümlü dindarlık modeline sahip olma eğilimlerinin kadınlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.⁵¹ Dağcı'nın yaptığı araştırmada, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek dindarlık puanına sahip olduğu tespit edilmiştir.⁵² Nişancı'nın araştırmasında kadınlar erkeklere kıyasla kendilerini daha çok dindar görme eğilimindedir. Araştırmaya katılan kadınların %64'ü kendilerini dindar veya çok dindar olarak tanımlarken bu oran erkeklerde %61'e düşmüştür.⁵³

Yıldız, Arslan, Kardeşahin ve Dağcı'nın çalışmalarında kızların dindarlık puanları erkeklere göre yüksek çıkmıştır. Fakat Koç'un çalışmasında erkeklerin dindarlık puanları, kadınlara göre yüksek çıkmıştır. Görüldüğü üzere çalışmaların bir bölümünde dindarlık puanları cinsiyet açısından anlamlı düzeyde farklılaşma ortaya çıkmamış, bir bölümünde ise farklılaşma eğilimi ortaya çıkmıştır. Genel tabloya göre bireylerin farklı çevrelerde toplumsallaşmasının, cinsiyet ve dindarlık değişkenine göre farklı sonuçları ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır.

5. 2. Dini Bireyselleşme ve Yaş Arasındaki ilişki

Tablo 2: Yaş Değişkenine Göre Dini Bireyselleşme Ölçeği ANOVA Testi Sonuçları ve Puan Ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Yaş	Gruplar arası	116,549	4	29,137	,998	,408**
	Gruplar içi	18589,054	637	29,182		
	Toplam	18705,603	641			

⁴⁹ Arslan, "Dinsel Boyutluluğun Sosyolojik Bağlamı: Faktör Analitik Bir Çalışma", 175.

⁵⁰ Hakkı Kardeşahin, *Gördes ve Çevresinde Dini Hayat* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 137.

⁵¹ Mustafa Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 127.

⁵² Abdullah Dağcı, *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 90.

⁵³ Nişancı, *Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*, 37.

**** p>,05**

	N	Ortalama	
Yaş	19 yaş ve altı	135	29,0815
	20 yaş	127	28,3228
	21 yaş	165	28,7030
	22 yaş	127	28,0315
	23 yaş ve üstü	88	27,8864

Tablo 2'ye göre dini bireyselleşme puanları yaş açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır ($F=,998$; $p>,05$). Fakat en yüksek puana '19 yaş ve altı' grubunun (Ort.: 29,08) ve en düşük puana ise '23 yaş ve üstü' grubunun (Ort.: 27,88) sahip olduğu görülmektedir. Bu kısmi farklılığa göre öğrencilerde yaş azaldıkça dini bireyselleşme düzeyi artmakta, yaş ilerledikçe azalmaktadır. Diğer bir deyişle yaş ilerledikçe dindarlık düzeyi yükselme eğilimi taşımaktadır.

Alan yazında Tablo 2'de gördüğümüz, yaş arttıkça dindarlığın arttığı bulguyu destekleyen birçok çalışma bulunmaktadır:

Çoştı'nun araştırmasında bireylerin normatif dini tutum puan ortalamalarının '14-21 yaş', '36-55 arası yaş' ve '56 ve yukarı yaş' gruplarının aralarında bir farklılaşma görülmüş, buna göre, halkın dînî inaniş ve uygulamaları ileri yaşlarda yüksek, genç yaşlarda ise düşük çıkmıştır.⁵⁴ Şahin'in araştırmasında, 17-22 yaş grubunun en düşük dindarlık puanına sahip olduğu, 23-26 ve 26 yukarı yaş grubunun dindarlık puanlarının daha yüksek olduğu, yaş ilerledikçe dindarlık puanlarında artış olduğu tespit edilmiştir.⁵⁵ Yıldız'ın araştırmasında, 16-22 yaş grubunu oluşturan öğrencilerin dindarlık puanları 23-28 yaş grubunu oluşturan öğrencilerin dindarlık ortalama puanlarından daha düşük çıkmıştır.⁵⁶ Arslan'ın araştırmasında kişilerin ait oldukları yaş grupları ile popüler/halk dindarlık tutumları arasında bir ilişkinin var olduğu; popüler/halk dindarlık tutumlarının "40-49" ve ileri yaş gruplarında yüksek, genç yaşlarda ise düşük olduğu tespit edilmiştir.⁵⁷ Kardeşahin'in yaptığı çalışmada, kişilerin toplumsal ve bireysel yaşamlarında ahlakî değerlere bağlılıkta yaş ilerledikçe sürekli bir artış gözlenmiştir.⁵⁸ Kızılgeçit'in araştırmasında örneklem grubunun

⁵⁴ Çoştı, *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler*, 146.

⁵⁵ Şahin, *İlahiyat Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma.*, 56.

⁵⁶ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma.*, 78.

⁵⁷ Arslan, "Dinsel Boyutluluğun Sosyolojik Bağlamı: Faktör Analitik Bir Çalışma", 176.

⁵⁸ Kardeşahin, *Gördes ve Çevresinde Dini Hayat*, 141.

yaşlarına göre dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ayrışma görülmüş, ayrışmanın 16-22, 23-40 ve 41-60 yaş grupları ile 61+ yaş grubu arasında; 23-40 ile 41-60 yaş grupları arasında dağıldığı belirlenmiştir. Araştırma sonucunda örneklem grubunun yaş düzeyi yükseldikçe, dindarlık düzeyinin yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır.⁵⁹ Koç'un Erzurum'da yaptığı araştırmada dış güdümlü dindarlık modelinden alınan puanların ortalamalarına göre 36-40 yaş grubunun aldığı puan ortalaması en yüksek, 25-30 yaş grubunun aldığı puan ortalaması ise en düşük çıkmıştır. Araştırmada katılımcıların yaşları yükseldikçe iç güdümlü dindarlık modeline sahip olma eğilimleri artmakta; yaşları düştükçe de iç güdümlü dindarlık modeline sahip olma eğilimleri düşmektedir.⁶⁰ Ulu'nun üniversite öğrencilerinde yaptığı araştırmada "*Günlük aktivitelerde Allah'ın rehberliğine ihtiyaç duyuyorum*" maddesinde yaş ilerledikçe *kesinlikle katılıyorum* seçeneğinde doğru ortalamaların yükseldiği görülmüştür. Araştırmaya göre yaş ile bu madde arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır.⁶¹ Çil'in araştırmasında orta yaş ve ileri yaş grubundaki halk dindarlığı düzeyi genç yaş grubuna göre daha yüksek çıkmıştır.⁶² Nişancı'nın araştırmasında, yaş gruplarına göre kişiler yaşlandıkça kendilerini dindar olarak tanımlama oranlarının belirgin bir şekilde arttığı görülmüştür.⁶³

Araştırmamızda ve yukarıda belirtilen diğer çalışmalarda yaş ile dindarlık düzeyi arasındaki doğru orantılı ilişkiyi desteklemeyen çalışmalar da bulunmaktadır. Çınar'ın çalışmasında yaş ve dindarlık arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır.⁶⁴ Seyhan'ın çalışmasına göre, 22-28 yaş arası öğrencilerin dinin gerekliliği ve yararına dair olumlu tutumları 18-21 yaş arası öğrenciler kadar yüksek çıkmamıştır.⁶⁵ Dini tutumun "duygu", "davranış" ve "ilişki" alt boyutlarında en yüksek ortalama puana 22-28 yaş arasındaki öğrencilerden ziyade, 18-21 yaş grubu öğrenciler sahiptir.

Dindarlık ile ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda yaş arttıkça bireysel dindarlık düzeyinin azaldığı görülmektedir. Üniversite öğrencilerini inceleyen bu çalışmanın sonucuna göre yaş arttıkça dini bireyselleşme düzeyi

⁵⁹ Muhammed Kızılgeçit, *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 164.

⁶⁰ Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*, 128.

⁶¹ Ulu, *Dindarlığın Tanımı, Boyutları ve Ölçülmesi Üzerine Psikolojik Bir Araştırma -Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Örneği-*, 178.

⁶² Fatma Çil, *Halk Dindarlığı Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi: Dörtüyl Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 50.

⁶³ Nişancı, *Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*, 38.

⁶⁴ Mehmet Çınar, "Dindarlık, Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (15 Mart 2023), 72.

⁶⁵ Seyhan, *Üniversite Öğrencilerinde İnanç Tarzları, Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler*, 173.

de kısmen azalmaktadır. Genç ve yetişkin yaş grupları arasında, ileri yaşlara göre dindarlık düzeylerinin düşük olması bu kişilerin kendilerine has psikolojik ve fizyolojik özelliklerinden kaynaklanmış olabilir.

5. 3. Dini Bireyselleşme ve Aile Dindarlık Algısı Arasındaki ilişki

Tablo 3: Aile Dindarlık Algısı Değişkenine Göre Dini Bireyselleşme Ölçeği ANOVA Testi Sonuçları ve Puan Ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Aile Dindarlık Algısı	Gruplar arası	405,157	3	135,052	4,708	,003*
	Gruplar içi	18300,445	638	28,684		
	Toplam	18705,603	641			
*p<,05						
					N	Ortalama
		Çok yüksek			80	26,62
		Yüksek			269	28,31
Aile Dindarlık Algısı	Orta				273	29,05
	Düşük				20	29,75

Tablo 3'e göre üniversite öğrencileri, aile dindarlık algısı açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=4,708; p<,05). Bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Bonferroni testi yapılmıştır. Buna göre ailelerin dindarlığını 'çok yüksek' olarak algılayanların ortalamaları (ort.: 26,62) 'orta' ve 'düşük' olarak algılayanların ortalamasından (ort.: 29,05) daha aşağıdadır. Diğer bir deyişle en yüksek puanı alan bireyler ailelerinin dindarlığını orta ve düşük düzeyde görenlerdir.

Üniversite öğrencilerinin ailelerinin dindarlık düzeyi hakkında yapılan başka bir çalışmada farklı dindarlık düzeyine sahip ailelerin çocuklarının dindarlık ortalamalarında farklılık görülmüştür. Din eğitimi alan öğrencilerin dindarlık puanlarının ortalaması, din eğitimi almayanların dindarlık ortalaması

puanlarından daha yüksek çıkmıştır.⁶⁶ Benzer şekilde Çil'in araştırmasında, ailesinde din eğitimi olan kişilerin halk dindarlığı düzeyi almayanlara göre daha yüksek çıkmıştır.⁶⁷ Dindarlık bilincine sahip aileler çocuklarına erken yaşlarda din eğitimi aldirmakta, bu nedenle din eğitimi alan çocukların dindarlık puanları daha yüksek çıkmaktadır.

Bizim çalışmamızda üniversite öğrencileri ailelerinin dindarlık seviyesini daha aşağılarda (orta ve düşük) görmektedir. Bu bulgu çalışmamızın yola çıktığı dinin bireyselleşme eğiliminin ne derece olduğunu öğrenme açısından önemlidir. Öğrencilerin ailelerini "orta" ve "düşük" dindarlık eğiliminde görmeleri dolaylı yönden bireyselleşmenin kısmen arttığına bir işaret olabilir.

5. 4. Dini Bireyselleşme ve Aile Gelir Durumu Arasındaki ilişki

Tablo 4: Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre Dini Bireyselleşme Ölçeği ANOVA Testi Sonuçları ve Puan Ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Sosyo-ekonomik durum	Gruplar arası	12,051	3	4,017	,137	,938**
	Gruplar içi	18693,551	638	29,300		
	Toplam	18705,603	641			
						** p>,05
					N	Ortalama
		3.500 ve altı			167	28,6108
		3.501-6.000 arası			172	28,2616
Sosyo-ekonomik durum	6.001-9.000 arası				262	28,5191
	9.001 ve üstü				41	28,3415

Tablo 4'e göre üniversite öğrencilerinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum dini bireyselleşme açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır (F=,137; p>,05). Ancak ekonomik durumu 3.500 ve altı olan grubun dini bireyselleşme düzeyi puan ortalamaları diğer

⁶⁶ Şahin, *İlahiyat Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma.*, 52.

⁶⁷ Çil, *Halk Dindarlığı Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi: Dörtöl Örneği*, 49.

gruplardan kısmen yüksek çıkmıştır.

Tablo 4'deki kısmi yüksek çıkan bulguyu destekleyen başka çalışmalar bulunmaktadır: Yıldız'ın yaptığı araştırmada da benzer şekilde gelir durumu ile dindarlık arasında bir ilişki bulunamamıştır.⁶⁸ Kardeş'in çalışmasında kişilerin ekonomik durumlarına bağlı olarak, ahlakî anlatıma yönelik tutumlardaki farklılaşma istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.⁶⁹ Arslan'ın araştırmasında "ekonomik tabakalaşma" halkın popüler dindarlık tutumlarında bir farklılaşmaya neden olmamıştır.⁷⁰

Çalışmamızdaki dindarlık ve aile gelir durumu arasındaki ilişkiyi desteklemeyen çalışmalar da bulunmaktadır: Koç'un araştırmasına göre alt sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcıların iç güdümlü dindarlık modeline sahip olma eğilimlerinin, başta üst ve ortanın üstü sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcılar olmak üzere diğer sosyo-ekonomik düzeylerdeki katılımcılardan daha yüksektir.⁷¹ Dağcı'nın çalışmasında ailenin sosyo-ekonomik düzeyi değişkeni ile dindarlık puanları arasında anlamlı düzeyde farklılıklar bulunmuştur. Düşük sosyo-ekonomik aile durumuna sahip olan öğrenciler diğerlerine göre daha yüksek dindarlık puanına sahiptir.⁷² Ağçoban'ın araştırmasında gelir durumu düştükçe kurumsal dine aidiyetin (Diyamet'in) dini konulardaki referans alınma ölçüsünün yükseldiği görülmüştür.⁷³ Çoşt'u'nun araştırmasında alt ve orta tabakada yer alan kişilerin normatif dinî tutum ve davranışlarının, üst tabakada yer alanlara oranla daha yüksek olduğu rapor edilmiştir.⁷⁴

Yapılan çalışmalarda, ailenin sosyo-ekonomik durumu ile dindarlık puanı arasında farklılaşma çıkan çalışmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Fakat geçmiş yıllarda sosyo-ekonomik durumu düşük olan ailelerin dindarlığının yüksek çıkmasına rağmen bizim çalışmamızda anlamlı ilişki çıkmaması nasıl değerlendirilmelidir? Karaman'da öğrenim gören Üniversite öğrencileri, benzer sosyal çevreye sahip ailelerin çocukları olabilir. Aynı sosyal çevrede yer almaları nedeniyle öğrencilerin dini bireyselleşme puanları, ailelerinin gelir durumuna göre farklılaşmamış olabilir.

⁶⁸ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, 105.

⁶⁹ Kardeş, *Gördes ve Çevresinde Dini Hayat*, 156.

⁷⁰ Arslan, "Dinsel Boyutluluğun Sosyolojik Bağlamı: Faktör Analitik Bir Çalışma", 180.

⁷¹ Koç, *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*, 129.

⁷² Dağcı, *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi*, 97.

⁷³ Ağçoban, *Üniversite Gençliğinde Dini Bireyselleşme*, 267.

⁷⁴ Çoşt'u, *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler*, 165.

5. 5. Dini Bireyselleşme ve Kalınan yer Arasındaki ilişki

Tablo 5: Öğrencilerin Kaldığı Yer Değişkenine Göre Dini Bireyselleşme Ölçeği ANOVA Testi Sonuçları ve Puan Ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Kaldığı mekân	Gruplar arası	31,188	3	10,396	,355	,785**
	Gruplar içi	18674,415	638	29,270		
	Toplam	18705,603	641			
						** p>,05
				N	Ortalama	
Kaldığı mekân	Aile yanı			84	28,5854	
	Yurt			480	27,9881	
	Öğrenci evi			64	28,2500	
	Diğer			14	28,0714	

Tablo 5'e göre öğrencilerin öğrenim gördüğü esnadaki kaldığı yerler açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır ($F=,355$; $p>,05$). Ancak aile yanında kalan öğrencilerin puan ortalamaları diğer mekânlarda kalanların ortalamalarından az miktarda yüksek olduğu görülmektedir.

Üniversite öğrencilerinin öğrenim gördüğü sırada kaldığı yer hakkında yapılmış başka çalışmalara ulaşılamamıştır.

5. 6. Dini Bireyselleşme ve Lise Mezuniyeti Arasındaki ilişki

Tablo 6: Lise Mezuniyeti Değişkenine Göre Dini Bireyselleşme Ölçeği ANOVA Testi Sonuçları ve Puan Ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Lise Mezuniyeti	Gruplar arası	285,368	4	71,342	2,467	,044*

Gruplar	18420,235	637	28,917
İçİ			
Toplam	18705,603	641	

			*p<,05
		N	Ortalama
Lise Mezuniyeti	Meslek Lisesi	67	27,85
	Anadolu Lisesi	374	28,93
	Fen Lisesi	37	29,00
	İmam Hatip Lisesi	138	27,36
	Diğer Liseler	26	28,26

Tablo 6'ya göre üniversite öğrencileri mezun olduğu lise türü açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=2,467; p<,05). Bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Bonferroni testi yapılmıştır. Buna göre Fen Lisesi ve Anadolu Lisesinden mezun olan öğrencilerin dini bireyselleşme ortalaması (ort.: 28,93) imam hatip lisesinden mezun olan öğrencilerin (ort.: 27,36) dini bireyselleşme ortalamasından daha yüksektir. Diğer bir deyişle imam hatip lisesi öğrencilerinin dini bireyselleşme eğilimi diğer okul öğrencilerinden daha düşüktür.

Lise mezuniyeti ve dindarlık ilişkisini ölçen Kardeşahin'in araştırma bulguları bizim çalışmamızın bulguları benzerlik taşımaktadır. Kardeşahin'in çalışmasında dinî bilgileri öğrenenlerin ahlakî değerlere ilgi düzeylerini gösteren puan ortalaması imam hatip liselerinde 45.89, diğer okullarda 43.26'dır. Kardeşahin'in bulgusuna göre imam hatip lisesinde dini bilgileri öğrenenlerin ahlakî anlatıma yönelik tutumları, normal okul öğrencilerinden daha yüksek çıkmıştır.⁷⁵

İmam hatip lisesi öğrencilerinde diğer okullara göre dindarlık seviyesinin yüksek olması beklenen bir durumdur. Örgün din eğitimi verilen imam hatip liselerinde diğer okullar gibi bilimsel ve rasyonel din eğitimi verilmektedir. Ancak imam hatip liselerinde dini ve mesleki derslerin sayıca fazla olması öğrencilerin dini tutum ve değerlerle daha fazla iştigal etmesini temin etmektedir. Öte yandan İmam hatip lisesi öğrencilerinin aldığı eğitim dini hassasiyetlerini artırmış da olabilir. Çünkü, imam hatip lisesini bitiren öğrenci gelecek yıllarda din görevlisi veya Kur'an Kursu öğreticisi olacağı için bu öğrenciler dini tutumları, ahlakî davranışları, emir ve yasakları eğitim

⁷⁵ Kardeşahin, *Gördes ve Çevresinde Dini Hayat*, 150.

süresince içselleştirmektedir. Dolayısıyla imam hatip lisesi öğrencilerindeki dini bilgi, tutum ve davranışların benimsenmesi dini bireyselleşme eğilimini görece azaltmaktadır.

5. 7. Dini Bireyselleşme ve Fakülte Arasındaki ilişki

Tablo 7: Fakülte Değişkenine Göre Dini Bireyselleşme Ölçeği ANOVA Testi Sonuçları ve Puan Ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Fakülte	Gruplar arası	424,679	3	141,560	4,940	,002*
	Gruplar içi	18280,924	638	28,653		
	Toplam	18705,603	641			
						*p<,05
					N	Ortalama
Fakülte	Sağlık Bilimleri Fakültesi				487	28,67
	İslami İlimler Fakültesi				72	26,33
	Eğitim Fakültesi				58	29,55
	Diğer Fakülteler				25	27,92

Tablo 7’de üniversite öğrencilerindeki dini bireyselleşme Fakülteler açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=4,94; p<,05). Bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Bonferroni testi yapılmıştır. Buna göre Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin ortalaması (ort.: 28,67) İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin ortalamasından (ort.: 26,33) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Yine Eğitim Fakültesi öğrencilerinin ortalaması (ort.: 29,55) İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin ortalamasından (ort.: 26,33) daha yüksek çıkmıştır.

Seyhan’ın yaptığı araştırmada dini tutum genel ve alt boyutları açısından İlahiyat Fakültesi’nde okuyan öğrencilerin “dini tutum” (genel) puanları diğer fakültede okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı olarak daha yüksek

bulunmuştur.⁷⁶ Gashi'nin araştırmasında bireysel dindarlık açısından, İlahiyat okuyan öğrencilerin ortalaması diğer bölümlerde okuyan öğrencilerin ortalamasına göre daha yüksek çıkmıştır.⁷⁷ Şahin'in araştırmasında öğrenim alanları ile dindarlık ortalama puanlarına göre en yüksek dindarlık puanına İlahiyat Fakültesi öğrencileri, en düşük dindarlık puanına da Mühendislik öğrencileri sahiptir.⁷⁸ Yıldız'ın araştırmasında çeşitli fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin dindarlık ortalama puanları açısından anlamlı farklılıklar çıkmıştır. En yüksek dindarlık puanına İlahiyat Fakültesi'nin, en düşük dindarlık puanına ise Güzel Sanatlar Fakültesi'nin sahip olduğu ortaya çıkmıştır.⁷⁹ Dağcı'nın yaptığı çalışmada Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin dindarlık düzeylerinin İİBF ve Mühendislik Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden anlamlı ölçüde yüksek çıkmıştır. İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin dindarlık düzeylerinin hem İİBF hem de Mühendislik Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin dindarlık düzeylerinden yüksek çıkmıştır. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin din içerikli dersleri diğer fakülte öğrencilerine göre daha fazla alması bu sonuca etki eden temel faktörlerden biri olabilir.⁸⁰ Yıldız'ın araştırmasında üniversite öğrencileri arasında en dindar gruplar İlahiyat Fakültesinde, en az dindar gruplar Güzel Sanatlar Fakültesinde ortaya çıkmıştır.⁸¹

Yukarıdaki araştırmaların bulguları ile çalışmamızın bulguları benzerlik taşımaktadır. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerindeki dini bireyselleşme eğilimi, Sağlık Bilimleri Fakültesi ile Eğitim Fakültesi öğrencilerinden daha düşük düzeydedir. Ağçoban'ın çalışmasında dindeki yenilik ve bireyselleşmeye İlahiyat öğrencileri, Fen Edebiyat öğrencilerine göre radikal biçimde karşıdındır. Yani İlahiyat öğrencileri, dinsel bir konu akılla çeliştiğinde akla uygun olanı değil dine uygun olanı, dini bir bilgi ile bilimsel (akli) bir bilgi çeliştiğinde dini bilgiyi seçme yönünde güçlü bir eğilim taşımaktadırlar.⁸² Dolayısıyla İlahiyat ve İslami İlimler Fakültesindeki öğrenciler dinin hem pratik hem de teorik yönünü içeren dersler aldıkları için dinde bireyselleşmeyi tetikleyen rasyonelleşme ve farklılaşmaya karşı direnç taşıdığı belirtilebilir.

⁷⁶ Seyhan, *Üniversite Öğrencilerinde İnanç Tarzları, Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler*, 140.

⁷⁷ Gashi, "İntihara Bakış ve Bireysel Dindarlık Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İlahiyat Dışındaki Bölümlerde Okuyan Öğrenci Örneği)", 31.

⁷⁸ Şahin, *İlahiyat Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma.*, 66.

⁷⁹ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma.*, 82.

⁸⁰ Dağcı, *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi*, 92-93.

⁸¹ Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma.*, 76.

⁸² Ağçoban, *Üniversite Gençliğinde Dini Bireyselleşme*, 237-239.

5. 8. Dini Bireyselleşme ve Öznel Dindarlık Algısı Arasındaki İlişki

Tablo 8: Öznel Dindarlık Değişkenine Göre Dini Bireyselleşme Ölçeği ANOVA Testi Sonuçları ve Puan Ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Öznel Dindarlık Algısı	Gruplar arası	1205,410	3	401,803	14,648	,000*
	Gruplar içi	17500,193	638	27,430		
	Toplam	18705,603	641			
*p<,05						
					N	Ortalama
Öznel Dindarlık Algısı	Dindarlık	Çok yüksek			33	26,36
		Yüksek			173	26,49
		Orta			381	29,35
		Düşük			55	29,74

Tablo 8 yaş açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (F=4,94; p<,05). Bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Bonferroni testi yapılmıştır. Buna göre öznel dindarlığını 'orta' ve 'düşük' olarak algılayanların ortalamaları (ort.: 29,35; ort.: 29,74) 'çok yüksek' ve 'yüksek' olarak algılayanların ortalamalarından (ort.: 26,36; ort.: 26,49) daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuca göre üniversite öğrencileri kendilerini çoğunlukla orta ve alt düzeyde dindar görmektedir.

Çapcıoğlu'nun üniversite öğrencilerinde yaptığı çalışmada örneklem grubunun büyük çoğunluğu (%77,9) kendini dindar olarak tanımlamıştır.⁸³

Çoştı'nun çalışmasında dînî tutum puan ortalamaları arasında önemli düzeyde farklılık bulunmuştur. Kendilerini, sırasıyla, dine karşı ilgisiz, biraz dindar, dindar ve çok dindar olarak algılayan halkın dindarlık (normatif) tutum puan ortalamalarının paralel olarak yükseldiği görülmüştür.⁸⁴

Ağçoban'ın çalışmasında öğrencilerde öznel dindarlık ölçen "İnancımı kalbimin derinliklerinde ve bana özgü bir şekilde yaşamaktan mutluluk

⁸³ Çapcıoğlu, "Sosyo-Politik Tutumlar ve Dindarlık: İlahiyat Fakülteleri Örneğinde Bir Alan Araştırması", 169.

⁸⁴ Çoştı, *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler*, 160.

duyarım”, “Hayata, anlamını insan kendisi verir”, “Bence önemli olan Allah’a inanmaktır ona nasıl inanacağını kişinin kendisi belirler” maddelerinde sıralı olarak ortalamaların sistematik şekilde yükseldiği görülmüştür. Bu sonuçlar öğrencilerin dini, bir olgu olarak yaşama konusunda benzer eğilimler gösterdikleri fakat İlahiyat öğrencilerinin, Fen Edebiyat öğrencilerine göre dinsel içeriklerin dışarıdan belirlenmesine daha açık oldukları anlamına gelir.⁸⁵ Aynı araştırmada öğrencilerin gelir durumu arttıkça başkasının inancına yanlış deme eğiliminin azaldığı böylece post modern eğilimin arttığı belirtilmektedir.⁸⁶

Sonuç

Üniversite öğrencilerindeki dini bireyselleşme eğilimini araştıran bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Üniversite öğrencilerinde cinsiyete göre grupların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşma çıkmamıştır. Dindarlık eğilimi hakkında yapılan başka çalışmaların bir bölümünde dindarlık puanları anlamlı düzeyde farklılaşmış, bir bölümünde ise herhangi bir farklılaşma gerçekleşmemiştir. Buna göre toplumu oluşturan bireyler homojen bir yapıya sahip olmadığı için bazı bölgelerde cinsiyet açısından dindarlık puanı farklılaşırken, bazılarında farklılaşmamaktadır.

Tablo 2’de dindarlık ile ilgili verilerde yaş arttıkça dini bireyselleşme düzeyinde kısmi artış gerçekleşmiştir. Konu ile ilgili yapılan başka çalışmaların çoğunluğunda yaş arttıkça dini bireyselleşme düzeyi de artmaktadır. Üniversite öğrencileri genellikle 18-22 yaş aralığında yani genç yaş grubunda yer almaktadır. Toplumun genç yaş grubunu oluşturan üniversite öğrencilerindeki dindarlık ve yaş ilişkisinde kısmen düşük eğilim görülmesi sosyolojik yönden nasıl açıklanabilir? Üniversite gençliğinde yaş ve dindarlık ilişkisinin düşük düzeyli olması gençlerin kendilerine has psikolojik ve fizyolojik özelliklerinden kaynaklanmış olabilir. Genellikle toplumdaki genç gruplar düşünce bakımından daha dinamik ve değişim odaklı bir zihniyet taşıyor iken, ileri yaş grupları daha tutucu ve muhafazakar bir yapıya bürünürler. Bu açıdan genç yaş grubu din ve düşünce bakımından muhafazakar bir tutum yerine daha esnek ve değişim odaklı bir tutum sergilemektedir.

Tablo 3’te üniversite öğrencileri ailelerinin dindarlık seviyesini daha aşağılarda (orta ve düşük) görmektedir. Bulgudaki öğrencilerin ailelerini “orta” ve “düşük” dindarlık eğiliminde görmeleri dolaylı yönden bireyselleşmenin kısmen arttığına bir işaret olabilir

⁸⁵ Ağçoban, *Üniversite Gençliğinde Dini Bireyselleşme*, 251.

⁸⁶ Ağçoban, *Üniversite Gençliğinde Dini Bireyselleşme*, 255.

Tablo 4'te öğrencilerin sosyo-ekonomik durum ile dindarlık puanı arasında anlamlı ilişki çıkmamıştır. Fakat başka çalışmalarda öğrencilerdeki sosyo-ekonomik durum ile dindarlık puanı arasındaki farklılaşmanın daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 6'da Fen Lisesi ve Anadolu Lisesinden mezun olan öğrencilerin dini bireyselleşme ortalaması, İmam Hatip Lisesinden mezun olan öğrencilerin ortalamasından daha yüksek çıkmıştır. Örgün din eğitimi verilen imam hatip liselerinde diğer okullar gibi bilimsel ve rasyonel din eğitimi verilmekle birlikte bu liselerdeki dini ve mesleki derslerin sayısının fazla olması öğrencilerin dini tutum, değer ve davranışları benimsemesiyle sonuçlanmaktadır. Buna göre imam hatip liselerinde verilen dini ve mesleki eğitim öğrencilerdeki dini bireyselleşme hızını yavaşlatmaktadır.

Tablo 7'de öğrencilerin öğrenim gördüğü fakülte değişkenine göre dini bireyselleşme eğilimi Sağlık Bilimleri Fakültesi ile Eğitim Fakültesi öğrencilerinde İslami İlimler Fakültesi öğrencilerine göre yüksek çıkmıştır. Yukarıda lise mezuniyeti maddesinde (Tablo 6) Fen Lisesi ve Anadolu Lisesinden mezun olan öğrencilerin dini bireyselleşme ortalaması İmam Hatip Lisesi öğrencilerinden yüksek çıkmıştı. İslami İlimler Fakültesi'ni çoğunlukla İmam Hatip Lisesi'nden mezun olan öğrencilerin tercih ettiği düşünülürse, İslami İlimler Fakültesi öğrencilerindeki bireyselleşme eğiliminin Sağlık Bilimleri Fakültesi ile Eğitim Fakültesi öğrencilerinden düşük çıkması beklenen bir durumdur. Dolayısıyla İmam-Hatip Lisesi ve İslami İlimler Fakültesi öğrencilerindeki dini bireyselleşme eğilimi diğer gruplara göre daha düşüktür.

Tablo 8'de Karaman'daki üniversite öğrencileri kendilerinin dindarlık durumunu daha aşağı seviyelerde (orta ve düşük) görmektedir. Bu sonuç öğrencilerin kendilerini dindar olarak tanımlamadıklarını veya dindar bir kişilik olarak algılamadıklarını göstermektedir. Diğer taraftan üniversite öğrencilerinin toplum içinde dindar bir imaj vermek istememeleri bu bulguyu ortaya çıkarmış olabilir.

Türkiye genelinde yapılmış yeni bir çalışmada (2023) laik bir ülkede de dinin rahatlıkla yaşanabileceğini düşünenlerinin oranı, böyle düşünmeyenlerden daha yüksek çıkmıştır. Üniversite öğrencileri arasında bu duruma katılanların oranı %80 olarak gerçekleşmiştir.⁸⁷ Dolayısıyla bu çalışmanın da gösterdiği gibi üniversite öğrencilerinde dinin algılanışı ve sergilenen dini tutum bakımından daha esnek ve daha bireyci bir eğilim söz konusudur. Başka bir deyişle öğrenciler dini yönden kurumsal katı belirleyicilikten uzak, kendi sınırlarında bireysel özerkliğe ve bağımsızlığa yakın bir arzu içindedirler.

⁸⁷ Nişancı, *Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*, 75.

Kaynakça

- Ağçoban, Sıddık. “İslam’da Bireyselleşme’nin Teorisini Yazmak ne Kadar Mümkün?” *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 5 (14 Nisan 2020), 132-146.
- Ağçoban, Sıddık. *Üniversite Gençliğinde Dini Bireyselleşme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Akgül, Mehmet. “Dijitalleşme ve Din”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (2017), 191-207.
- Alperen, Abdullah. “Türkiye’de Kimlik Arayışları ve İslam”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2008), 59-80.
- Arslan, Mustafa. “Dinsel Boyutluluğun Sosyolojik Bağlamı: Faktör Analitik Bir Çalışma”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* II 4 (2002).
- Arslan, Mustafa. “Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar”. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 12/2 (01 Temmuz 2015), 55. <https://doi.org/10.17131/milelnihal.88195>
- Aydın, Mustafa. *Gelenek ve Modernite Arasında İslam Yorumları: Tartışmalı İlmî Toplantı, 06-07 Mayıs 2016: Konevî Kültür Merkezi Meram/Konya*. ed. Murat Ak - Hasan Cansız. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.
- Bauman, Zygmunt. *Bireyselleşmiş Toplum*. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Bayhan, Vehbi. *Genç Kimliği-Üniversite Gençliğinin Sosyolojik Profili (İnönü Üniversitesi Uygulaması)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Basımevi, 2002.
- Beck, Ulrich. *Siyasallığın İcadı*. çev. Nihat Ünler. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 6. Basım, 2021. <https://ws1.turcademy.com/www/webviewer.php?doc=82990>
- Çapcıoğlu, İhsan. “Sosyo-Politik Tutumlar ve Dindarlık: İlahiyat Fakülteleri Örneğinde Bir Alan Araştırması”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2009), 143-180.
- Çavuşoğlu, Hüseyin - Bayram, Tuğçe. “Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık İle Siyasal Katılma İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/49 (2017), 79-94.
- Çınar, Mehmet. “Dindarlık, Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (15 Mart 2023), 94-112. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1212351>
- Çil, Fatma. *Halk Dindarlığı Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi: Dörtöyl Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Çoştı, Yakup. “Din Sosyolojisi El Kitabı”. *Toplumsallaşma ve Din*. ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Çoştı, Yakup. *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler*. Samsun:

- Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2009.
- Dağcı, Abdullah. *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Gashi, Feim. "İntihara Bakış ve Bireysel Dindarlık Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İlahiyat Dışındaki Bölümlerde Okuyan Öğrenci Örneği)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2018), 17-45.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Günay, Ünver. *Erzurum Kenti ve Çevresinde Dini Hayat*. Erzurum: Erzurum kitaplığı, 1999.
- Güncel Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu, 02 Ekim 2023. <https://sozluk.gov.tr>
- Karavaşin, Hakkı. *Gördes ve Çevresinde Dini Hayat*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Kaygusuz, İbrahim. *Bir Dinî Grup Olarak Mevleviler (Sosyolojik Bir Araştırma: Konya Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kızılgeçit, Muhammed. *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- Koç, Mustafa. *Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Nişancı, Zübeyir. *Sayılarla Türkiye'de İnanç ve Dindarlık*. İstanbul: International Institute of Islamic Thought & Mahya Yayıncılık, 2023.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türkler, Türkiye ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Okumuş, Ejder. "Gösterişçi Dindarlık". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (2006), 17-35.
- Özdalga, Elisabeth. "Türkiye'de İslâmi Uyanış ve Radikalleşme Üzerine". *İslâmi Araştırmalar* 4/1 (1990), 57-60.
- Paker, K. Oya. "Bireyselleşme Ekseninde Farklılaşan Dini Temsillerimiz". *Eskiye* 19 (2010).
- Paker, K. Oya - Akçalı, Selda İçin. "Dinin Bireyselleşmesi: Üniversite Gençliği ile Bir Ölçek Çalışması". *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 11/4 (2012), 1440-159.
- Ritzer, George. *Klasik Sosyoloji Kuramları*. Ankara: Deki yayınları, 2014.
- Rosenau, Pauline Marie. *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*. çev. Tuncay Birkan. Ankara: Bilim ve Sanat yayınları, 1998.
- Seyhan, Beyazıt Yaşar. *Üniversite Öğrencilerinde İnanç Tarzları, Denetim Odağı ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Simmel, George. *Bireysellik ve Kültür*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları,

2015.

- Şahin, Adem. *İlahiyat Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi., 1999.
- Taş, Kemaleddin. "Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2010).
- Tutar, Hasan - Erdem, Ahmet Tuncay. *Örnekleriyle bilimsel araştırma yöntemleri ve SPSS uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Ulu, Mustafa. *Dindarlığın Tanımı, Boyutları ve Ölçülmesi Üzerine Psikolojik Bir Araştırma -Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Örneği-*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
<http://rgdoi.net/10.13140/RG.2.2.22395.00807>
- Ulutaş, Ejder - Gökçen, Ahmet. "Toplum Tipleri ve Yalnızlık Halleri". *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 10/17 (31 Mart 2019), 1809-1835.
<https://doi.org/10.26466/opus.519612>
- Ünal, Mehmet Süheyl. "Dinsel Bireycilik: Tehdit mi, Fırsat mı?" *Dini Araştırmalar* 13/37 (2010), 5-18.
- Yapıcı, Asım. "Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık". *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2002), 75-117.
- Yıldız, Ethem. "Kimliğin Bilişsel Sosyolojik İncelenmesi: Bireycilikten Bireyselleşmeye, Gecikmiş Modernitede 'Yeni Kimlik Kriz Alanı' Olarak Siber Uzay Kimlik Platformları". *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (2022), 81-92.
- Yıldız, Murat. *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

